

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ» ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 1 (1) қаңтар-наурыз 2014

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ
электрондық ғылыми
журнал

2014, № 1(1)

EDU.E-HISTORY.KZ
электронный научный журнал

2014, № 1(1)

EDU.E-HISTORY.KZ
electronic scientific journal

2014, № 1(1)

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Басредактор

Әбжанов Хангелді Махмұтұлы

Редакциялық алқа:

Р. Абдуллаев (Өзбекстан), Н. Аблажей (Ресей), Б. Аяған, М. Әбусейітова, С. Әжіғали,
Н. Әлімбай, Б. Байтанаев, Қ. Жұмағұлов, Ғ. Кенжебаев, Б. Көмеков,
Мансура-Хайдар (Үндістан), Р. Масов (Тәжікстан), Ә. Мұқтар, В. Плоских (Қырғызстан),
Ю. Петров (Ресей), О. Смағұлов, Сон Ен Хун (Оңтүстік Корея), Е. Сыдықов,
У. Фиерман (АҚШ), А. Чубарьян (Ресей)

Жауапты редактор:

З. Теленова

Редактор:

Р. Көбеев

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,

Алматы қ.,

Шевченко көшесі, 28,

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,

«Edu.e-history.kz»

электрондық ғылыми журналының редакциясы

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Электрондық мекен-жай: <https://edu.e-history.kz/>

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген.
Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель и издатель:

Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова
Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан

Главный редактор

Абжанов Хангелді Махмұтович

Редакционная коллегия:

Р. Абдуллаев (Узбекистан), Н. Аблажей (Россия), Б. Аяган, М. Абусейтова, С. Ажигали,
Н. Алимбай, Б. Байтанаев, К. Жумагулов, Г. Кенжебаев, Б. Комеков,
Мансура-Хайдар (Индия), Р. Масов (Таджикистан), А. Муктар, В. Плоских (Кыргызстан),
Ю. Петров (Россия), О. Смагулов, Сон Ён Хун (Южная Корея), Е. Сыдыков,
У. Фиерман (США), А. Чубарьян (Россия)

Ответственный редактор:

З. Толенова

Редактор:

Р. Кубеев

Адрес редакции:

050010, Республика Казахстан,
г. Алматы,
ул. Шевченко, 28.

Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова,
«Edu.e-history.kz»

Редакция электронного научного журнала

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz/>

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о
регистрации: № 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год
(в электронном формате).

При повторной публикации статей, съемке на микрофильмах и других копиях необходимо
обязательно ссылаться на журнал.

Founder and publisher:

Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology
of the Committee of Science Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Editor-in-chief:

Abzhanov Khangeldi Makhmutovich

Editorial board:

R. Abdullaev (Uzbekistan), N. Ablazhey (Russia), B. Ayagan, M. Abuseytova, S. Azhigali,
N. Alimbai, B. Baitanaev, K. Zhumagulov, G. Kenzhebaev, B. Komekov,
Mansura-Khaidar (India), R. Masov (Tajikistan), A. Muktar, V. Ploskikh (Kyrgyzstan),
Y. Petrov (Russia), O. Smagulov, Song Yong Hoon (South Korea), E. Sydykov,
W. Fierman (USA), A. Chubaryan (Russia)

Executive editor:

Z. Tolenova

Editor:

R. Kobeev

Editorial address:

050010, Republic of Kazakhstan,
Almaty,
28 Shevchenko Str.
Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,
«Edu.e-history.kz»
Editorial electronic scientific journal
Phone: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59
E-mail: edu.history@bk.ru
Journal website: <https://edu.e-history.kz/>

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. 14602-ИА dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic format).

When re-publishing articles, shooting on microfilm and other copies, it is necessary to refer to the journal.

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.
ӘОЖ / УДК/ UDK 93.930.2

ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ФОТОДЕРЕКТЕРДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Картаева Т.Е.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Қазақстан, Алматы)

тарих ғылымдарының кандидаты, профессор міндетін атқарушы

E-mail: kartaeva07@gmail.com

Аңдатпа. Еліміздің иллюстрацияланған тарихын тануға, тарихты фотоқұжат арқылы нақтылауға мүмкіндік беретін тарихи деректер қатарын визуалды деректер құрайды. Орта Азия халықтарының 19 – 20 ғасырдың бас кезіндегі мәдениеті, тұрмысы мен шаруашылығы статистар, шығыстанушы зерттеушілер, топографтар мен әскерилер түсірген фотосуреттерде сақталып, ғылыми деректік фотоқұжаттар қатарын құрап отыр. Қазақ тарихына қатысты тарихи фотодеректердің негізгі дені Қазақстанның Орталық Мемлекеттік музейінде, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар және дыбыс жазбалар мұрағатында, Кунскамерада (Санкт-Петербург), Ә. Науай атындағы Өзбекстан Ұлттық кітапханасында, Өзбекстанның Ұлттық мұрағатында сақталған. Тарихи кезеңдерде түсірілген кез келген фотосуреттер сол дәуірдің болмысын дәлме-дәл бере алады және ол мәңгілікке сақталады. Визуалдық фотодеректің маңыздылығы – белгілі бір тарихи кезеңдердегі адамдардың тұрмысындағы этномәдени сипаттарды, дәстүрлі ауылды, дәстүрлі шаруашылықты, материалдық құндылықтарды, тарихи оқиғаларды нақты, боямасыз түрде шынайы таңбалай алуында болып табылады.

Түйін сөздер: Көркемсуретті тарих, фотодеректер, визуалды материалдар, материалдық мәдениет.

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОИСТОЧНИКОВ В ИСТОРИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ

Картаева Т.Е.

КазНУ им. аль-Фараби (Казахстан, Алматы)

кандидат исторических наук, исполняющий обязанности профессора

E-mail: kartaeva07@gmail.com

Аннотация. Познание иллюстративной истории страны, определение истории по фототографиям, составляет ряд источников визуальных материалов. Культура, быт и хозяйства народов Средней Азии 19 – начало 20 века сохранились в фотографиях, которые снимали статисты, исследователи востоковеды и они составляют ряд научных фотоисточников. Основные фотоматериалы касающиеся казахского народа хранятся в фондах Центрального Государственного музея Казахстана, Центрального государственного Архива кинофото документов и звукозаписей Республики Казахстан, Кунскамере (Санкт-Петербург), Национальной библиотеке Узбекистана имени Алишера Навои. Важность фотоисточников является в том, что они точно описывают этнокультурный облик традиционного быта, реальность исторических событий в исторических временах. Визуальные материалы от исторических времен для ученых является одним из основных

материалов по изучению традиционного быта народов и для анализирования и по синтезу изучаемого периода.

Ключевые слова: Иллюстративная история, фотоисточники, визуальные материалы, материальные культуры.

HISTORICAL AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF PHOTOGRAPHIC SOURCES IN HISTORICAL RESEARCH

Kartaeva T.E.

Al-Farabi Kazakh NU (Almaty, Kazakhstan)

Candidate of Historical Sciences, acting professor

E-mail: kartaeva07@gmail.com

Abstract. Learning of the illustrative history of our country, establishing the history from photographs is supported by a number of sources of visual materials. The culture of Central Asia peoples in 19th – early 20th centuries were retained in photographs made by researchers-orientalists, presenting the scientific photosources. Main photomaterials regarding the kazak people are kept in the funds of the Central State Museum of Kazakhstan, the Central State Archive of Cinema & Photo Documents and Audiorecords of the Republic of Kazakhstan, the Kunstkamera (St-Petersburg), and the National Library of Uzbekistan named after Alisher Navoi. The photosources are important because they show exactly the ethnic cultural appearance of the traditional household and reality of events within historical times. For the scientists, visual historical materials are a main source for studying the peoples' traditional way of life, its analysis and synthesis by historical periods.

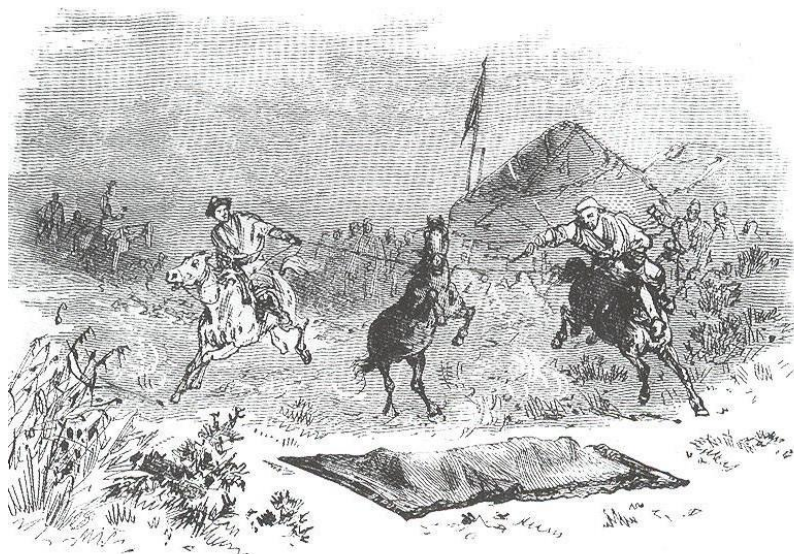
Keywords: Illustrative history, photographic source, visual materials, material culture.

Кіріспе

Аудиовизуалды құжаттардың (кино-, фото-, фоноқұжаттар), ақпаратты құжаттандыру сияқты жаңа дереккөздердің қалыптасуы XIX ғасырдағы техникадағы прогресстер мен жаңа ғылыми ашылымдармен, фотоапаратты қолданысқа енгізумен (1822 ж., француз өнертапқышы Жозеф Нисефор Ньепс, одан кейін француз суретшісі, декоратор Л.-Ж. М. Дагер, ағылшын өнертапқышы В. Ф. Г. Тальбота, т.б.) байланысты [21]. Қазақ жеріне фотоапаратты XIX ғасырдың 50-60 жылдарынан бастап саяхатшылар мен әскери шығыстанушылар зерттеу нысанынан фотофиксация жасау мақсатында алып келген. Осылайша фотоаппарат адамзат өмірінің барлық қырларын қамтып, тарихи кезеңдердің шынайы болмысынан дерекқор қалыптастырды. Бұл сол кезеңнің ғылымы үшін үлкен жетістік болды. Болып жатырған оқиғаны, заман кейіпкерлерін қас-қағым сәтте сол бейнесін түсіріп алып, мәңгі есте қалдыруға мүмкіндік туды. Басылым түріндегі жарияланымдар болғанымен ол халық өмірінің барлық қырларын қамтымауы мүмкін, сызба, фотолар арқылы дерек беру дәлелді болатына белгілі.

Сурет, сызбалардың деректілігі. Фотография пайда болғанға дейін этнографиялық экспедициялардың жұмысында суретшілерге үлкен рөл берілді. Қазақтарға қатысты этнографиялық сурет-сызба деректер қатарын қалыптастырған зерттеушілер қатарында Т. Аткинсон, Т.А.Т. Фон Миддендорф, О.Финш, А.Брэм, В.Верацагин, И. Кастаньені айтуға болады [4, 5, 8, 9, 76, 23]. 1848–1852 жылдары қазақ даласында болып, тарихи-этнографиялық зерттеулер жүргізген Томас Уитлам Аткинсонның Семей, Аякөз, Қапал, Алматы өңірлерінен жасаған жалпы саны 125 сызба-суреттері қазақтардың тұрмыс-салты, әдет-ғұрпы, билеуші топтары арасындағы талас-тартысы туралы сызба суреттердің маңыздылығы жылдар өткен сайын арта түсуде [17]. Қазақтар бет-бейнесін фотолар, сурет-

сызбалар арқылы көрсеткен шет елдік саяхатшылар қатарында Г. Ланселл, А. Брем, Г.Ю. Клапрот, Б. Залицкий т.б. атауға болады [4, 5, 6, 23]. Сурет-сызбалар сол кезеңдегі қала, елді мекен, бекеттердің, тарихи ескерткіштердің көрінісінен мәлімет береді. И.Кастаньенің сурет сызбалары Бегім ана мұнарасының, Қорқыт ата қорымының XIX ғасырдың соңғы кезіндегі жай-күйінен мәлімет береді. Қорқыт ата қорымының Сырдарияның суы шайып кеткенге дейінгі бейнесі туралы дерек аз, ал И.Кастанье сызбасы осы сирек деректер қатарын құрайды [9]. Кезінде шикі кірпіштен соғылып, уақыт өте келе құлаған ескерткіштер қатарын Қармақшы ата мазары құрайды. Қармақшы Ата мазарын XIX ғасырдың екінші жартысындағы келбетінің «Живописная Россия» жинағында жариялаған сызба нұсқасының бұл күнде маңызы ерекше. Н.Н. Каразиннің «Қазақ даласындағы емдеу» атты сызбасы дәстүрлі халықтық білімдер жүйесіне ерекше этнографиялық дерек болады [5; Сурет 1].

Сурет 1 - Каразин Н.Н. Қазақ даласындағы емдеу. 1885 ж. [4, 59 б.; 5]

Фотография ойлап табылғаннан және қолданысқа енгізілгеннен кейін де нысанның суретін сызу фотофиксациямен қатар сақталып отырды. Ғылым саласында фотографияны қолдану тарихи, археологиялық, этнографиялық білім жинау үдерісіне сөзсіз септігін тигізді. Ғасырлар тоғысында модаға түсе бастаған фотография және иллюстрацияларға қызығушылықтың болуының арқасында қазақтардың мәдениеті жөнінде аса қомақты және алуан түрлі фотографиялық материал жиналды.

Қазақ халқының дәстүрлі этнографиясының фотоқорлар коллекциясы. Визуалдық фотоөнердің өзіндік соны ерекшелігі – белгілі бір тарихи кезеңдердегі адамдардың тұрмыс қарекетіндегі этномәдени сипаттарды нақты, боямасыз түрде, қимыл қозғалыстың, этникалық стереотиптерінің үлгілерін, мінез, әрекет, қозғалыста шынайы таңбалай алуында болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда XIX ғасырдағы өлке тарихына қатысты жаңа, соңғы зерттеулерде визуалдық фотоқұжаттардың деректік мәлімет ретінде маңызы ерекше құнды.

Тарихи кезеңдерде түсірілген кез-келген фотосуреттер сол дәуірдің болмысын дәлме-дәл бере алады және ол эпизод мәңгілікке сақталады. Уақыт керуені алға жылжыған сайын олардың тарихи-мәдени құндылығы арта түседі. Әсіресе қазіргі кезеңде жойылған, қолданыстан шыққан дәстүрлер, байырғы тіршілік қарекеттері, атап айтқанда мерзімдік қоныстарға көшу, керуен жолдарында кіре тарту, шеберлердің дүкен ұстауы, қос тігу, шығыр, атпа орнату, түйе, өгізді жұмысқа жегу, сал ағызу, қайықпен жүк өткізу, дәстүрлі қыстық баспаналар жертөле, жеркепе, қоржын там, тоқал тамдар тұрғызу, қолданыстан шыққан дәстүрлер (ұзатылған қызды атқа мінгізіп аттандыру, өлікті түйемен апарып жерлеу,

бейіт басына жылқының бас сүйегін қою, бақсылардың дерт көшіруі, т.б.) сияқты халықтың тарихи этнографиясынан бейнелейтін факторларды осы фотодеректерден табамыз [15, 18, 19, 22].

XIX ғасырдың екінші жартысы – XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ жерінде болған саяхатшылар, зерттеушілер, әскерилер мен статистар түсірген фотосуреттер қазақ халқының дәстүрлі тұрмысы мен мәдениетін, дәстүрлі шаруашылықтың ырғағын айғақтайтын *фотоқұжаттар, фотодеректер, визуалды деректер* қатарын құрайды.

Қазақ тарихы мен этнографиясының маңызды қырларын қамтитын визуалды деректер ҚР Мемлекеттік Орталық музейі, ҚР Орталық Мемлекеттік фотоқұжаттар және дыбыс мұрағаты қорларында, ҚР Ұлттық кітапханасының сирек кездесетін кітаптар мен қолжазбалар қорында, Ресей және Орта Азия елдері музейлерінде, алғашқы авторлар еңбектерінде сақталған. Кеңестік дәуірдің алғашқы жылдарында, Музейлік, мұрағаттық фотоқұжаттар қорындағы 1920-1928 жылдары түсірілген суреттер де қаймағы бұзыла қоймаған дәстүрлі тұрмыстан мәлімет береді.

Қазақ халқының мәдениеті, өнері, тұрмысы мен шаруашылығы т.б. салаларға қатысты М.Хордет, А.С.Муренко, П.Лейбин, А.Г.Багаев, Л.П.Полтарацкая, Н.С.Нехорошев, С.М.Дудин фотосуреттері коллекциясы музейлер мен мұрағаттарда сақталып, ғылыми деректік фотоқұжаттар қатарын құрап отыр [10-13]. С. М. Дудин қазақтар арасында болып түсірген фотоларын 1899 жылы Парижде ұйымдастырылған Орталық Азия көрмесінде көрсетсе, Любовь Полтарацкая 1880 жылы Сібір экспедициясы құрамында жүріп қазақтарға қатысты түсірген 50 фото-деректерден «Виды и типы Западной Сибири» атты альбом құрастырып, бұл еңбегі үшін Ресей патшасының «Үлкен күміс» медалымен марапатталған.

Дәстүрлі тұрмыс ерекшеліктерін сақтаған қазақтардың көшпелі өміріне қазақ жеріне келген зерттеушілер, саяхатшылар, қызметкерлер үлкен қызығушылық танытқан. Қазақ жерінде 1898 жылдан жүргізілген ауыл шаруашылығы санағына қатысқан статистар, губернаторлықта жұмыс жасаған әскери шығыстанушылар, экспедициялық мақсатта келген зерттеушілер жинаған фотодеректер қатарының да маңыздылығы ерекше, олардың қатарында В.Оливецкий, А.Л.Кун, А.Фишер, В.Ю.фон-Бранке, С.Неуструев, Ф.А. Фиельструпты атауға болады.

Ауылшаруашылығы кезінде статистар мен топографтар өздері түсірген суреттерді санақ жинақтары, Статистикалық комитеттерден, әскери губернаторлық тарапынан шығатын кітаптар беттеріне салып, ғылыми айналымға ендіріп отырды [1, I, 158-160, II, 304-, 310-, 358; 2, 3, 14, 15, 18, 19; Сурет 2]. Статистар жинаған фотодеректер қазақтардың көшпелі өмір салтының ерекшеліктерін деректі дәлдікпен фиксациялаған бейнелі дереккөздердің біріне жатады.

Сурет 2 – Жөлек базары. XIX ғ.-дың соңы. А. Фишер түсірген[15].

Этнограф ғалымдар үшін тарихи дәуірлерден келіп жеткен заттай деректер, жазба деректер, визуалдық деректер, наротивтік құжаттар зерттеу нысанындағы халықтың тіршілігіндегі байырғы дүниетанымның іздерін, олардың біз зерттеп отырған кезеңдегі сақталу, синтезделу жолдарын ғылыми талдауға негіз болады. Мысалы, «Азиатская Россия» кітабына енген киіз үйдің ішінен түсірілген суретте қазіргі кезде тек Сыр төменгі ағысы бойында өте сирек болса да кездесетін киіз үйді дауыл төңкеріп кетпес үшін шаңырақтан қазыққа байлайтын «бастырықты» көруге болады [1, I, с.156; Сурет 3].

Сурет 3 - Бай қазақтың отбасы. Киіз үйді дауыл көтеріп кетпес үшін шаңырақтан арқан тартып қазыққа байлау. XIX ғасырдың соңы [1, I, с.156; 12].

Сурет 4 - Бай қазақтың отбасы. Қазалы уезі. XIX ғасырдың соңы. М.В. Лавров түсірген [14].

Кунскамера фотоқорындағы қазақтар бейнесі. Қазақ халқының дәстүрлі этнографиясына қатысты фотодеректердің мол қорының жинағы Санкт-Петербургтегі Ұлы Петр атындағы Антропология және этнография музейі (Кунскамера) екені анық. XIX ғасырда қазақ жерінің толығымен Ресей империясының ортар иелігіне айналуы себепті, патша үкіметі жергілікті халықты жан жақты зерттеу арқылы жергілікті халық өмірінің барлық қырларын игеруді мақсат еткен [10]. Кунскамераның иллюстрациялық коллекцияларын жинақтау жұмысы XIX ғ. аяғы – XX ғ. басында қарқынды жүрген. Музейдің директоры, академик В.В. Радлов Орта Азия мен Қазақстан халықтарының этнографиясы бойынша коллекцияларды жүйелі жинау мақсатында экспедициялар ұйымдастырған. 1880 жылдары Кунскамераға И.С. Поляков, Н.К. Зейдлиц, Н.А. Ермолин қазақтарды зерттеуге

арналған фотоколлекцияларды сыйға тартқан. 1894 жылы фотограф Н. Ордэрдэн Орта Азиядағы жергілікті халықтар фотографиялары коллекциясын сатып алған. Музейге 1897 және 1898 жж. Лепсі уезінің бастығы К.Н. де-Лазари Жетісу облысының Лепсі уезі мен Ақмола облысының Көкшетау уезі қазақтарының тұрмысы мен мәдениеті жөніндегі фотоматериалдардың жинақталуына үлкен үлес қосқан. АЭМ фотоколлекциясының тарихы саяхатшы-фотограф С.М. Дудиннің (1863–1929 жж.) қызметімен байланысты [10, 11–13].

В.Пельц коллекцияның құрамына Жизақ уезі қазақтарынан жинақталған әйелдің киімі мен бас киімдерінің бейнелері, құдықтан су алу, киіз үйдің құрылысы мен ішкі жасауына, балалар бейнесі, халықтың ою-өрнегіне байланысты материалдар кірді [11]. В.Пельц коллекциясындағы «орпа құдық» суреті қазіргі кезде қолданыстан шыққан байырғы құдық түрлерін анықтауға мүмкіндік береді [11, 16].

Кунскамераның XIX ғ. аяғы – XX ғ. бас кезіндегі қазақ халқының этнографиясы мен тарихы туралы иллюстрациялық жинағы қатарында М.А. Круковский, А.А.Воронина-Уткина, К.В. Щенниковтың фотоколлекцияларын айтуға болады. Тарихи фотоматериалдардың бірқатары сол кезеңдегі техника мен фото-фиксация жасау әдістемесінің қалыптаса қоймағандығы себепті сапасыз орындалған, дегенменде адамдардың келбетін, ұлттық болмысын зерттеуде визуалды антропологияның маңызы зор [10, 11].

«Түркістан альбомы»: жасалу тарихы және фотодеректері. XIX ғасырдағы қазақ даласының тыныс-тіршілігін, өлке тарихын сол кезеңдегі қалпын дәл көрсете білуде фотоқұжаттар жинағы «Түркістан альбомының» маңызы ерекше. Түркістан генерал губернаторы болған Константин фон-Кауфман (1818–1882) тапсырмасымен құрастырылған «Түркістан альбомындағы» фотоқұжаттар – қазіргі кезеңдегі қазақ этнографиясы мен археологиясына деген сұранысты белгілі бір талапта қағаттандыра алатын құндылықтар. К.П. фон-Кауфман Түркістан өлкесінің тарихы мен этнографиясын зерттеуге көп күш сала отырып, өлкені жан-жақты зерттеу мақсатында Ресейден ғалымдарзерттеушілер шақырып, әрі жергілікті ғылыми күштер тартылды. К.П. фон-Кауфман Түркістан өлкесінің бүкіл болмысын фото-құжатқа түсіруді мақсат етіп қойып, оны жинақтау жұмыстары 1853–1871 жылдары жүргізілді. Әскери шенеуніктер, зерттеушілер қатысқан бұл жұмыстың нәтижесінде фото-құжаттарды қамтыған 6 альбом жасалған. Альбом «Түркістан өлкесі археологиясы», «Түркістан өлкесі этнографиясы», «Түркістан өлкесінің тарихы», «Түркістан өлкесінің өндірістік, кәсіптік мәдениеті», «Орта Азияға жол ашқан орыс әскерилері, орыс қозғалыстары» деп аталған тақырыптарды құрады [20].

Түркістан өлкесінің археологиясын қамтыған 1-ші томына өлкедегі мешіт, медресе, кесене, сәулет өнерінің ескерткіштерінің, ежелгі қала орындарының суреттері, сызба көріністері жалпы саны 312 фото жапсырылған 118 картон, 47 қолдан сызылған сурет берілген 24 картон енді. Атап айтқанда: Қорқыт Ата мазары, Сауран қаласының көрінісі, Қожа-Ахмет яссауи кесенесі, Ұратөбе қалашығындағы мешіт-медреселер, Шымкент уезіндегі Беклер бек рабаты, Ташкенттегі Көкілташ медресесі, Шейхантаура мазары, Бетпақ даладағы Мырза-Рабат орны, Ходженттегі шейх Маслахаддин мазары, Ұта үңгіріндегі петроглифтер, Ұрғұт және Дағбит қышлақтарындағы мешіттер мен қасиетті орындар суреттері т.б. «Самарқант ескерткіштері» деп аталатын 2-ші бөліміне Ақсақ Темірдің кесенесі, Құссама ибн-Аббастың бейігі үстіне тұрғызылған мешіт, Ақсақ Темірдің әйелі Гүрбибі ханымның кесенесі, 1648 жылы тұрғызылған Шірдар кесенесі, «Рух-абат», «Ақсарай» деп аталатын шейх Бурханеддин кесенелері, Надыр-диван бек медресесі, Шайбани хан медресесі т.б. фотолар енген.

«Түркістан өлкесінің тарихы» деп аталатын 2-ші томында қалалар көрінісі салынған 13 картон, бекіністер, оларды орыс әскерилерінің алуы, шайқастар түсірілген 190 фото жапсырылған 69 картонды қамтып, оған Ұзынағаш, Ақмешіт, Шымкент, Ташкент, Ходжент, Самарқант, Әулиеата, Перовск, Жөлек, Қазалы, Жизақ, Жаңақорған, Қаттақорған, Ұратөбе, Шыназ т.б. қала, елді мекендердің көрінісі енген.

«Түркістан өлкесі халықтарының этнографиясы» деп аталатын альбомның 3-ші томы да 2 альбомнан тұрады. Альбом Орта Азияда тұратын жергілікті халықтардың дәстүрлі тұрмыстық баспанасынан, тұрмыстық бұйымдарынан, киім-кешектерінен, әдет-ғұрыптарынан, халық тығыздау орналасқан аймақтардан мәлімет береді. 478 фото жапсырылған 176 картонды қамтыған. Альбом мазмұнындағы тәжіктер, сарттар, өзбектер, қазақтар, қырғыздар, индустар, арабтар, еврейлер, ауғандар, ирандар, цығандар бет-бейнесі берілген фотолар олардың тек антропологиялық типін ғана емес, өлке халқының этникалық құрамын анықтауға да маңызды дерек береді. «Халық тығыз орналасқан аймақтар» деп аталатын альбомда Әулиеата, Жизақ, Ташкент, Түркістан, Ұратөбе, Шымкент т.б қаладағы халықтардың дәстүрлі тұрмысын көрсетеді. Әсіресе Сырдария және Арыс бойы, Сырдария облысы деген бөлімдер көшпелі және отырықшы қазақтардың тұрмыс-тіршілігінің бітім-болмысын береді.

Сурет 5 – Арқан есу. Түркістан альбомы. А.Кун түсірген [20].

«Кәсіпшіліктер мен өндірістер мәдениеті» деп аталатын 4-ші томы үй кәсіпшіліктері мен майда өндіріс орындарынан, шеберхана жұмыстарынан мәлімет береді. 222 фото жапсырылған 47 картонды құрайды. Шұға өндірісі, жібек өндірісі, ұсталық, зергерлік, диірмендер, арба өндірісі, тері өңдеу ісі, қыш-құмыра өндірісі, шөп шабу, қолөнер деген тақырыптардың қазақтардың ата-кәсібінен маңызды мәліметтер берері мол. Альбомның археологиялық және этнографиялық бөлімін – А.Л.Кун, кәсіпшіліктерге қатысты томын – М.И.Бродовский, тарихи бөлімін – М.А.Терентьев жасақтаған. Аталмыш альбомға енген А.Л. Кунның (1840–1888 жж.) түсірген фотоларының этнографиялық маңызы мен құндылығы ерекше, әсіресе өткелден жүк өткізу, шарықта жіп иіру, қамшы өру, арқан есу, наубайханада ұн тарту, арық суына атпа қондыру сияқты фотоларының этникалық реконструкцияда алатын орны ерекше. Қазақтардың этномәдени болмысы жөнінде жан-жақты танымдық, ғылыми мәлімет беретін альбомның құндылығы мен маңыздылығы уақыт өткен сайын арта түсуде. Фотоавторлар Түркістан өлкесінің тынысын фотолармен дәлелдеп, негіздеп отыруды мақсат тұтты [20].

Этнографиялық альбомға жалпы саны 1200 фото енген. Альбом 6 дана етіп жасалып, 1-ші данасы Император Александр II-ге, 2-шісінің ұлы князь Владимир Александровичке, 3-шісі Императорлық Ғылым академиясына, 4-шісі Императорлық Көпшілік кітапханасына, 5-шісі Императорлық Орыс Географиялық қоғамына тапсырылған. 6-шысы губернатор К.П. фон-Кауфманның өзіне қалдырылып, бұл данасы қазір Өзбекстан Республикасының Ә.Науай атындағы Ұлттық кітапханасының сирек кездесетін кітаптар мен қолжазбалар бөлімінде. Ал, фото негативтері Императорлық көпшілік кітапханасында сақтаулы [11, 20]. Бұл күндегі

ғылыми айналымдағы «Түркістан альбомының» көшірме нұсқалары альбомның толық нұсқасын бермейді.

Орта Азия халықтарының этномәдени болмысы, тарихи болмыстың шынайылығы жөнінде жан-жақты танымдық, ғылыми мәлімет беретін «Түркістан альбомының» құндылығы мен маңыздылығы уақыт өткен сайын арта түсуде.

Қорытынды. Тарихшы, этнограф ғалымдар үшін тарихи дәуірлерден келіп жеткен деректер қатарында визуалдық деректер де зерттеу нысанындағы халықтың байырғы тіршілік жүйесінің іздерін, олардың сақталу, синтезделу жолдарын ғылыми талдауға, дәстүрлі ерекшеліктерді ғылыми-теориялық және методологиялық саралауға негіз болады. Суретке түсіру өнерінің үздік үлгілері тарих ғылымы және оның салаларын насихаттауда таптырмас құралдың бірі. Қазіргі заманғы уақыт виртуалдық мүмкіндіктер мен ақпараттық технологиялардың заманы. Сондықтан да аудиовизуалды құжаттарды цифрлы өңдеу, цифрлы қорға айналдыру, виртуалды реставрацияланған нұсқасын ғылыми айналымға ендіру маңызды мәселелердің бірі. Бұл күнде музейлер мен мұрағаттарда көне фотосуреттерді реставрация жасау, цифрлы өңдеу ісін жүйелі жолға қойып келеді. Себебі, қағаз уақыт өткен сайын бұзылуға, сарғаюға бейім келеді. Тек қана байырғы қоғам ғана емес, қазіргі кезеңдегі зерттеуде, әсіресе археология, этнография ғылымындағы экспедициялар, реставрация, консервация ісі, атрибуция, өңдеу жұмыстары барысы фотофиксациясыз дәлелді болмайды. Осыған орай, ғылыми зерттеуде, мәдени, тарихи және ақпараттық әлемде аудиовизуалды құжаттардың маңыздылығы арта түседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Азиатская Россия. Издание переселенческого управления главного управления землеустройства и земледелия. – СПб: В типографии товарищества А.Ф.Марса, 1914. Т.1. Люди и порядки за Уралом. – 576 с. + ил.; Т.2. Земля и хозяйство. – 638 с. + 11 ил.; Т.3. Приложение – СЛIII с.
2. Гаврилов Н. Переселенческое дело в Туркестанском крае (Области Сыр-Дарьинская, Самаркандская, Ферганская). – СПб, 1911. – 335 с.
3. Гродеков Н.И. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Юридический быт. Т.1. – Ташкент: Типолитография С.И.Лахтина, 1889 – 205 с.
4. Ғалиев В.З. Қазақстан ХІХ ғасыр суретшілерінің шығармаларында. – Алматы: Өнер, 2005. – 160 б.
5. Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении. – СПб., М., 1885.
6. Залесский Б. Қазақ сахарасына саяхат. – Алматы: «Өнер» баспасы, 1991. – 132 б.
7. Карутц Р. Среди киргизов и туркменов на Мангышлаке. Пер с нем. Е.Петри. – СПб: Издание А.Ф.Девриева, 1910.188 с.
8. Кастанье И. А. Надгробные сооружения киргизских степей. – Оренбург: Типография Тургайского Областного управления, 1911. – 102 с. + 28 табл. + 76 рис.
9. Кастанье И. Древности Киргизской степи и Оренбургского края. Труды Оренбургской Ученой Архивной Комиссий. Вып. XXII. – Оренбург: Типография товарищества «Каримов, Хусайнов, и К», 1910. – 329 с.
10. Кунскамера жинағындағы қазақтың дәстүрлі мәдениеті. – Алматы, 2013.
11. Кунскамера фотоқұжаттар қоры. <http://www.kunstkamera.ru/index/exposition/collections/> (10.09.2016).
12. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік кинофотоқұжаттар және дыбыс жазбалар мұрағаты фотоқұжаттар қоры
13. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік Орталық музейі фотоқұжаттар қоры.
14. Лавров М.В. Туркестан. География и история края. 2-е издание. – М.-Петроград: Т-ва В.В.Думнов, Бр. Салаевых, 1916. – 203 с.+ илл+карта.
15. МКЗ. Сыр-Дарьинская область. Перовский уезд. Главное управление землеустройства и земледелия Переселенческого управления. – Ташкент: Типо-литография В.М.Ильина, 1912. -190 с + приложение 32 с.+ табл. 127 с. + 45 с. + карта 3 лист. (394 с)
16. Пельц В. Очерк Южных Кизыл-кумов. – Самарканд: Типо-литография Т-ва «Б.Газаров и К. Слиянов», 1912. – 64 с.
17. Путешествие по Сибири и прилегающим к ней странам Центральной Азии по описаниям Т.У.Аткинсона, А.Т. фон-Миддердорфа и Ф. Радле и др. Составители А. фон-Этцель и Г.Вагнер. Пер. с нем., СПб., 1865.

18. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная и дорожная книга для русских людей. Под ред. П.П.Семенова и академика В.И.Ламанского. Т.XVIII. Киргизский край. – СПб.: Издание А.Ф.Дефриена, 1903, – 478 с. + 2 л. Карта.
19. Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная и дорожная книга для русских людей. Под ред. П.П.Семенова и академика В.И.Ламанского. Т.XIX. Туркестанский край. – СПб.: Издание А.Ф.Дефриена, 1913. – 861 с.+ карта.
20. Түркістан альбомы. Этнографиялық бөлім. 6-том. Ә.Науай атындағы Өзбекстан Ұлттық кітапханасының сирек кездесетін кітаптар мен қолжазбалар қоры. Түпнұсқа.
21. Чибисов К.Б. Очерки по истории фотографии. – Москва: Искусство, 1987. – 256 с
22. Фиельструп Ф.А. Из обрядовой жизни киргизов начала XX века /Ф.А.Фиельструп. Отв. Ред. Б.Х.Кармышева, С.С.Губаева. Институт этнологии и антропологии им. Н.Н.Миклухо-Маклая. – М.: Наука, 2002. – 300 с. + ил.
23. Финш О, Брем А. Путешествие по Западную Сибир. – М.: Типография Н.М.Лаврова и Ко., 1882. – 578 с.

МАЗМҰНЫ

Атығаев Н. МОҒҰЛДАРДЫҢ ИСЛАМДЫ ҚАБЫЛДАУЫ (МЫРЗА МҰХАММЕД ХАЙДАРДЫҢ «ТАРИХ-И РАШИДИ» МӘЛІМЕТТЕРІ БОЙЫНША).....	8
Бейсеғұлова А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРАШАЙ ЖӘНЕ БАЛҚАР ЭТНОСЫНЫҢ САНЫ МЕН ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРНАЛАСУЫ.....	16
Бейсенов А. САРЫАРҚА – КӨНЕ МӘДЕНИЕТ ӨЛКЕСІ.....	25
Бейсенов А., Жұмабекова Г., Базарбаева Г. САҚ ДӘУІРІНДЕГІ САРЫАРҚА ТАЙПАЛАРЫНЫҢ КӨРКЕМ МӘДЕНИЕТІ.....	32
Белоус Г.С. О.А. ШКАПСКИЙ ХІХ ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ МЕН ХХ ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ АГРАРЛЫҚ САЯСАТ ТУРАЛЫ.....	37
Досанова Р.Ш. Н.Ә. НАЗАРБАЕВ «МӘНГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ ГЕНЕРАТОРЫ.....	50
Досанова Р.Ш. ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ «МӘНГІЛІК ЕЛ» ЖӘНЕ ОНЫҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ РЕФОРМА БОЙЫНША ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫ.....	56
Есімова Ж.Қ. ТЫҢ ИГЕРУ КЕЗЕҢІНДЕ ҚОС ТІЛ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЭТНИКАЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР.....	60
Есімова Ж.Қ. АЛҒАШҚЫ ТЫҢ ИГЕРУШІЛЕРДІҢ МӘДЕНИ-ТҰРМЫСТЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	74
Жеңіс Ж., А. Дияб Н. ИРАНЫҢ ҚАЗАҚСТАН МЕН ШЫҒАНАҚ ЕЛДЕРІМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНДАҒЫ РОЛІ.....	85
Жеңіс Ж., М. Атик Султан К. ТӘУЕЛСІЗДІК АЛҒАННАН СОҢҒЫ ИРАНЫҢ ҚАЗАҚСТАНҒА РУХАНИ-МӘДЕНИ ЫҚПАЛЫ.....	91
Иембекова М.О. СИРИЯДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫ РЕТТЕУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯ ЖӘНЕ ОҒАН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАТЫСЫ.....	97
Исламбекқызы Ж. ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ ЖАЛАҒАШ АУДАНЫНА 1960-ШЫ ЖЫЛДАРЫ ҚОНЫС АУДАРҒАН ОТБАСЫЛАР.....	105
Исова Л.Т. ЖАҒАҢДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯЛЫҚТЫҢ ГЕОСАЯСИ ӨЛШЕМДЕРІ.....	110
Исова Л.Т. ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢДІК ЖҮЙЕСІ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК АФРИКА МЕН ТАЯУ ШЫҒЫС МЕМЛЕКЕТТЕРІ.....	119
Исова Л.Т. СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚ-МОҢҒОЛ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАСЫМ- БАҒЫТТАРЫ.....	127

Калемшариев Е. «МОҢҒОЛ ҚҰПИЯ ШЕЖІРЕСІ» ЖАЗЫЛҒАН УАҚЫТЫ ЖАЙЛЫ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ПІКІР ТАЛАСТАРЫ.....	136
Камалов А.К., Сауданбекова Ш.Т. ҚАЗАҚТАР МЕН ЖАПОНДАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ЫРЫМ-ТИЫМ, РӘМІЗДЕР, СЕМИОТИКАЛЫҚ ТАЛДАУ.....	141
Картаева Т.Е. ТАРИХИ ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ФОТОДЕРЕКТЕРДІҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	146
Қилыбаева П.Қ. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРДЫҢ ДАМУЫ.....	155
Қилыбаева П.Қ., Нұрсұлтанова Л.Н. ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ СУ МӘСЕЛЕСІ: САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	163
Күзембаева Ә.Б., Байкушикова Г.С. ИЗРАИЛЬДІК ЛОББИЗМНІҢ АҚШ-ТЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЫҚПАЛЫ ЖӨНІНДЕ.....	172
Күзембай С.А. АБЫЛАЙ ХАН – ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ АЗАТТЫҒЫНЫҢ СИМВОЛЫ («МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ МӘСЕЛЕСІ АЯСЫНДА).....	178
Құрманбаева Қ.С. САЯСИ ҚУҒЫН-СҮРГІНГЕ ҰШЫРАҒАНДАРДЫҢ АРЫЗ-ШАҒЫМДАРЫ ТАРИХИ ДЕРЕК РЕТІНДЕ (XX ғ. 20-30 жж.).....	184
Мақашева К.Н., Сейдахметова А.А. ОҢТҮСТІК АФРИКА РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АПАРТЕИД ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ САЯСАТ МӘСЕЛЕСІ ЖӨНІНДЕ.....	189
Мақашева К.Н. ҚАЗАҚСТАН-ФРАНЦИЯ: ХХІ ҒАСЫРДАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ СЕРІКТЕСТІК ЖӨНІНДЕГІ МӘСЕЛЕДЕ.....	199
Мейрманова Г.А., Жандыбаева С.С. ДАЛАЛЫҚ ЭТНОГРАФИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	208
Мурзаходжаев Қ.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖӘДИДТІК ҚОЗҒАЛЫСТЫҢ ТАРИХНАМАСЫ.....	215
Нұрғазықызы Д. ЗИЯТ ШӘКӘРІМҰЛЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ КЕЛБЕТІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ЫҚПАЛ ЕТКЕН ФАКТОРЛАР.....	223
Рахимова А.А. СЕМЕЙ ҚЫЗДАР ПРОГИМНАЗИЯ МЕН ГИМНАЗИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН (1856-1917 ж.ж.).....	231
Серікқызы А. ХІХ-ХХ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ- АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ.....	243
Хайрулдаева А. ХІХ ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚТАРДЫҢ ХИУА ЖӘНЕ ҚОҚАН ХАНДЫҚТАРЫМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ ТУРАЛЫ ЖЫРАУЛАР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДА.....	249

Хорват В.

ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ АРЖАН ТИПТЕС ҚОРҒАНДАРЫН ЗЕРТТЕУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ.....256

Шалагин А.В.

IV-XII ҒАСЫРЛАРДА ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДА ХРИСТИАНДЫҚТЫҢ
ЕНУІ ТУРАЛЫ ТАРИХИ КӨЗДЕРІ (КЕЙІНГІ АНТИКАЛЫҚ КЕЗЕҢ,
ОРТАҒАСЫРЛАР).....267

СОДЕРЖАНИЕ

Атыгаев Н. ИСЛАМИЗАЦИЯ МОГУЛОВ (ПО СВЕДЕНИЯМ «ТАРИХ-И РАШИДИ»МИРЗА МУХАММАД ХАЙДАРА).....	8
Бейсегулова А. ЧИСЛЕННОСТЬ И ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ КАРАЧАЕВСКОГО И БАЛКАРСКОГО ЭТНОСА В КАЗАХСТАНЕ.....	16
Бейсенов А. САРЫАРҚА – КӨНЕ МӘДЕНИЕТ ӨЛКЕСІ.....	25
Бейсенов А., Джумабекова Г., Базарбаева Г. ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА НАСЕЛЕНИЯ САРЫАРКИ В ЭПОХУ САКОВ.....	32
Белоус Г.С. О.А. ШКАПСКИЙ ОБ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКЕ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.....	37
Досанова Р.Ш. Н.А. НАЗАРБАЕВ ГЕНЕРАТОР ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ».....	50
Досанова Р.Ш. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ "МӘҢГІЛІК ЕЛ" И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ ПО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ РЕФОРМЕ.....	56
Есимова Ж.К. ЭТНОЯЗЫКОВЫЕ ПРОЦЕССЫ В УСЛОВИЯХ ДВУЯЗЫЧИЯ В ПЕРИОД ЦЕЛИНЫ.....	60
Есимова Ж.К. КУЛЬТУРНО-БЫТОВЫЕ УСЛОВИЯ ЖИЗНИ ПЕРВОЦЕЛИННИКОВ.....	74
Женис Ж., А. Дияб Н. РОЛЬ ИРАНА В ОТНОШЕНИЯХ КАЗАХСТАНА СО СТРАНАМИ ЗАЛИВА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	85
Женис Ж., М. Атик Султан К. ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ВЛИЯНИЕ ИРАНА В КАЗАХСТАН ПОСЛЕ НЕЗАВИСИМОСТИ.....	91
Иембекова М.О. ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ КОНФЛИКТА В СИРИИ И УЧАСТИЕ В НЕМ КАЗАХСТАНА.....	97
Исламбеккызы Ж. ПЕРЕСЕЛЕНЦЫ В ДЖАЛАГАШСКИЙ РАЙОН КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1960 ГОДАХ.....	105
Исова Л.Т. ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ ЕВРАЗИЙСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.....	110
Исова Л.Т. ГОСУДАРСТВА СЕВЕРНОЙ АФРИКИ И БЛИЖНЕГО ВОСТОКА НАКАНУНЕ НОВОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ.....	119
Исова Л.Т. СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚ-МОҢҒОЛ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БАСЫМ-БАҒЫТТАРЫ.....	127

Калемшариев Е. ТЕОРИИ УЧЁНЫХ О ВРЕМЕНИ СОСЛОВИЯ «СОКРОВЕННОГО СКАЗАНИЯ МОНГОЛОВ».....	136
Камалов А.К., Сауданбекова Ш.Т. СУЕВЕРИЯ И ОБЫЧАЙ В НАЦИОНАЛЬНОМ МИРОВОЗРЕНИИ КАЗАХОВ И ЯПОНЦЕВ. СЕМИОТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	141
Картаева Т.Е. ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЯ ФОТОИСТОЧНИКОВ В ИСТОРИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ.....	146
Килыбаева П.К. МЕЖКУЛЬТУРНОЕ РАЗВИТИЕ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	155
Килыбаева П.К., Нурсултанова Л.Н. ПРОБЛЕМА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ В РЕГИОНЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ.....	163
Кузембаева А.Б., Байкушикова Г.С. К ВОПРОСУ О ВЛИЯНИЕ ИЗРАИЛЬСКОГО ЛОББИ В ФОРМИРОВАНИИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОГО КУРСА США.....	172
Кузембай С.А. АБЛАЙ ХАН – СИМВОЛ СВОБОДЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА (К ПРОБЛЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»).....	178
Курманбаева К.С. ЖАЛОБЫ-ЗАЯВЛЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК (20-30-ЕГ. XX В.).....	184
Макашева К.Н., Сейдахметова А.А. К ВОПРОСУ ПОЛИТИКИ ЮЖНО-АФРИКАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В УСЛОВИЯХ АПАРТЕИДА.....	189
Макашева К.Н. КАЗАХСТАН-ФРАНЦИЯ: К ВОПРОСУ О СТРАТЕГИЧЕСКОМ ПАРТНЕРСТВЕ В XXI ВЕКЕ.....	199
Мейрманова Г.А., Жандыбаева С.С. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОЛЕВОЙ ЭТНОГРАФИИ.....	208
Мурзаходжаев К.М. ИСТОРИОГРАФИЯ ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	215
Нургазы Д. ФАКТОРЫ, ПОВЛИЯВШИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ЗИЯТА ШАКАРИМУЛЫ.....	223
Рахимова А.А. ИЗ ИСТОРИИ СЕМИПАЛАТИНСКОЙ ЖЕНСКАЯ ПРОГИМНАЗИИ И ГИМНАЗИИ (1856 – 1917 ГГ.).....	231
Сериккызы А. НАУЧНАЯ И КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ XIX-XX ВЕКА.....	243
Хайрулдаева А. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХОВ С ХИВИНСКИМ И КОКАНДСКИМ ХАНСТВАМИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ ЖЫРАУ.....	249
Хорват В. ВОПРОСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ КУРГАНОВ АРЖАНСКОГО ТИПА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	256

Шалагин А.В.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ПО ВОПРОСУ ПРОНИКНОВЕНИЯ ХРИСТИАНСТВА В
ЦЕНТРАЛЬНУЮ АЗИЮ И В КАЗАХСТАН В IV-XII ВЕКАХ (ПОЗДНЯЯ АНТИКА,
СРЕДНИЕ ВЕКА).....267

CONTENTS

Atygaev N. THE ISLAMIZATION OF MOGHULS (ACCORDING TO MIRZA MUHAMMAD HAIDAR'S «TARIKH-I RASHIDI»).....	8
Beysegulova A. NUMBER AND GEOGRAPHICAL LOCATION OF KARACHAY AND BALKAR ETHNIC GROUPS IN KAZAKHSTAN.....	16
Beisenov A. SARYARKA - LAND OF ANCIENT CULTURE.....	25
Beisenov A., Jumabekova G., Bazarbayeva G. THE ART OF THE SARYARKA IN THE SAKA EPOCH.....	32
Belous G.S. O.A. SHKAPSKY ABOUT AGRARIAN POLICY IN THE KAZAKH STEPPE AT THE END OF XIX – THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURIES.....	37
Dosanova Sh.R. N.A. NAZARBAYEV GENERATOR OF THE IDEA "MANGILIK EL".....	50
Dosanova Sh.R. THE NATIONAL IDEA "MANGILIK EL" AND ITS IMPLEMENTATION ON INSTITUTIONAL REFORM.....	56
Esimova K.Zh. ETHNO-LINGUISTIC PROCESSES IN THE CONDITIONS OF BILING IN THE PERIOD OF GOALINE.....	60
Esimova K.Zh. CULTURAL-CONDITIONAL CONDITIONS OF LIFE OF THE FIRST CHERRES.....	74
Zhengis Zh., A. Dyab N. THE ROLE OF IRAN IN RELATIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND THE GULF COUNTRIES: HISTORICAL ANALYSIS.....	85
Zhengis Zh., M. Atik Sultan K. SPIRITUAL-CULTURAL INFLUENCE OF IRAN TO KAZAKHSTAN AFTER PURCHASING INDEPENDENCE.....	91
Iembekova M.O. DIPLOMATIC SETTLEMENT OF THE CONFLICT IN SYRIA AND THE PARTICIPATION OF KAZAKHSTAN.....	97
Islambekkyzy Zh. SETTLERS IN THE DZHALAGASH REGION OF THE KYZYLORDA IN THE 1960TH YEARS.....	105
Issova T.L. GEOPOLITICAL MEASUREMENTS OF EURASIANS' IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION.....	110
Issova T.L. THE STATES OF NORTH AFRICA AND THE MIDDLE EAST ON THE EVE OF NEW PERIODIC SYSTEM OF THE MODERN INTERNATIONAL RELATIONS.....	119
Issova T.L. PRIORITY THE DIRECTIONS OF THE KAZAKH-MONGOLIAN RELATIONS IN FOREIGN POLICY.....	127
Kalemshariv Y. SCIENTISTS THEORIES ON THE TIME OF COMPOSITION OF THE "SECRET HISTORY OF MONGOLS".....	136

Kamalov A.K., Saudanbekov Sh.T.	
THE RITUAL CULTURE OF KAZAKH AND JAPANESE IN NATIONAL WOLDVIEWS. SEMIOTIC ANALYZE.....	141
Kartaeva E.T.	
HISTORICAL AND CULTURAL SIGNIFICANCE OF PHOTOGRAPHIC SOURCES IN HISTORICAL RESEARCH.....	146
Kilybaeva P.K.	
INTERCULTURAL DEVELOPMENT IN CENTRAL ASIA AT THE PRESENT STAGE.....	155
Kilybaeva P.K., Nursultanova L.N.	
THE PROBLEM OF WATER RESOURCES IN CENTRAL ASIAN REGION: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS.....	163
Kuzembayeva B.A., Baikushikova S.G.	
INFLUENCE OF THE ISRAEL LOBBY IN SHAPING US FOREIGN POLICY.....	172
Kuzembay S.A.	
ABLAI KHAN - A SYMBOL OF FREEDOM OF THE KAZAKH PEOPLE(TO THE PROBLEM OF NATIONAL IDEA "MANGILIK EL").....	178
Kurmanbayeva S.K.	
COMPLAINTS-APPLICATIONS OF POLITICAL REPRESSION AS A HISTORICAL SOURCE(20-30YEARS OF XX CENTURY).....	184
Makasheva N.K., Seidakhmetova A.A.	
TO THE QUESTION OF THE POLICY OF THE SOUTH AFRICAN REPUBLIC IN THE CONDITIONS OF APARTHEID.....	189
Makasheva N.K.	
KAZAKHSTAN-FRANCE: TO A QUESTION OF STRATEGIC PARTNERSHIP IN XXI A CENTURY.....	199
Meirmanova A.G., Zhandibaeva S.S.	
RELEVANCE AGAINST CYBERCRIME.....	208
Murzakhodzhaev M.K.	
HISTORIOGRAPHY OF THE JADID`S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN.....	215
Nurgazy D.	
THE FACTORS THAT AFFECTED THE FORMATION OF ZIYAT SHAKARIMULY`S PERSONALITY.....	223
Rakhimova A.A.	
FROM THE HISTORY OF THE SEMIPALATINSK FEMALE PROGYMNASIUM AND GYMNASIUM (1856 – 1917).....	231
Serikqyzy A.	
SCIENTIFIC AND CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE KAZAKH INTELLECTUALS OF THE XIX-XX CENTURY.....	243
Khairuldaeva A.	
RELATIONS OF THE KAZAKHS WITH THE KHIVA AND KOKAND KHANATES IN THE FIRST HALF OF THE XIX CENTURY IN THE ART OF ZHYRAU.....	249
Horvath V.	
PROBLEMS OF THE RESEARCH OF THE KURGANS OF ARZHAN-TYPE OF CENTRAL ASIA.....	256
Shalagin A.B.	
HISTORICAL SOURCES ON THE PENETRATION OF CHRISTIANITY INTO CENTRAL ASIA AND KAZAKHSTAN IN THE IV-XII CENTURIES (LATE ANTIQUITY, MIDDLE AGES).....	267

EDU.E-HISTORY.KZ

Электрондық ғылыми журналы

2014. 1 (1)

Бас редактор: Әбжанов Х.М.

Компьютерде беттеген: Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.03.2014.

Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 22,9.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТЖЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй